

Електронне наукове фахове видання "Ефективна економіка" включено до переліку наукових фахових видань України з питань економіки (Наказ Міністерства освіти і науки України від 29.12.2014 № 1528)

**Ефективна
ЕКОНОМІКА**

Дніпропетровський державний
аграрно-економічний університет

№ 6, 2015 [Назад](#) [Головна](#)

УДК 336.02

*Т. В. Паєнтко,
д. е. н., доцент, професор кафедри фінансових ринків,
Національний університет державної податкової служби України*

ПОДАТКОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ФІНАНСОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ

*T. V. Paientko,
doctor of science, professor of financial market department,
National University of state tax service of Ukraine*

TAX REGULATION OF FINANCIAL ACTIVITY OF ENTERPRISES

Стаття присвячена проблемам податкового регулювання фінансової діяльності підприємств. Обґрунтовано необхідність та визначено напрями податкового регулювання фінансової діяльності підприємств у сучасних умовах. Виявлено проблеми у податковому регулюванні фінансової діяльності підприємств та обґрунтовано напрями їх вирішення.

The article is devoted to the problems of tax regulation of financial activity of enterprises. The substantiation of the need and areas of tax regulation of financial activity of the enterprise in modern conditions are identified. Problems in the tax regulation of financial activity of enterprises are identified and the directions of their decision are defined.

Ключові слова: податкове регулювання, фінансова діяльність, податки.

Keywords: tax regulation, financial activities, taxes.

Вступ. Необхідність податкового регулювання фінансової діяльності обумовлена потребою в оптимальному розподілі фінансових ресурсів між різними секторами економіки. Оптимальний розподіл передбачає, що у кожний сектор економіки надходить такий обсяг фінансових ресурсів, який дає змогу використати їх з максимальною ефективністю у контексті забезпечення економічного розвитку. Такий критерій оптимізації не завжди відповідає інтересам донорів фінансових потоків, що і обумовлює потребу у втручанні держави у процеси фінансової діяльності підприємств.

Постановка проблеми. Різним аспектам податкового регулювання економіки присвячені праці О. Данілова, Ю. Іванова, І. Крисоватого, І. Майбура, А. Соколовської та ін. Однак розвиток податкової конкуренції між країнами, зростання рівня турбулентності економічного розвитку потребує подальших досліджень у сфері податкового регулювання фінансової діяльності підприємств.

Метою статті є обґрунтування напрямів податкового регулювання фінансової діяльності підприємств в Україні.

Викладення основного матеріалу. Податкове регулювання фінансової діяльності підприємств має бути направлене, передусім, на попередження виникнення дефіциту фінансових ресурсів в одному секторі економіки та надлишку в інших. Ще однією причиною регулювання фінансової діяльності є необхідність зменшення ризику перерозподілу фінансових ресурсів на користь неформального сектору економіки. З викладених міркувань необхідність податкового регулювання фінансової діяльності підприємств в середині країни тісно пов'язана з міжнародним рухом фінансових потоків, який може як сприяти зменшенню дефіциту фінансових ресурсів в середині країни, так і навпаки, поглиблювати його, відволікаючи частину фінансових ресурсів за межі країни.

Переважно до Першої Світової війни економіки країн Європи та США характеризувалися високим ступенем глобальної фінансової інтеграції, надзвичайно великою роллю ринків та філософією, яка базувалася на обмеженому державному втручанні (*laissez-faire*). Капітал рухався вільно, його переливання регулювалося дуже слабо, для обміну товарами і послугами існували незначні бар'єри, монетарні системи більшості розвинених країн базувалися на золотому стандарті. Система вільної циркуляції капіталу зазнала краху у 1930 р. Після Другої Світової війни провідними країнами світу було визнано необхідність державного втручання у регулювання фінансових потоків. Сам механізм такого регулювання базувався на результатах досліджень Дж. М. Кейнса.

Протягом останньої чверті двадцятого століття неодноразово робилися спроби послабити державне регулювання фінансових потоків, однак рано чи пізно це призводило до фінансових криз. У той же час, Індія та Китай, де лібералізації державного регулювання не відбувалося, постраждали від цих криз найменше [7]. З цієї точки зору значимість податкового регулювання фінансової діяльності підприємств зростає у контексті необхідності зменшення ризику фінансових криз.

Фінансова діяльність підприємств генерує фінансові потоки, які за своїм економічним змістом є циркулюючою вартістю. Економічні суб'єкти у своїй діяльності, керуючись мотивами накопичення вартості або скерування її у потрібному напрямі, намагаються регулювати фінансові потоки відповідно до своїх потреб. Загалом функціонально напрями регулювання фінансових потоків країни можна описати так:

- 1) державні інвестиції спрямовуються на пріоритетні напрями економічного розвитку;
- 2) інвестиції через фінансових посередників забезпечують мобільність капіталів між традиційними та новими видами економічної діяльності;
- 3) самофінансування забезпечує життєздатність «традиційних» видів економічної діяльності, технологічне оновлення;
- 4) кредитування забезпечує покриття тимчасових розривів у фінансовому забезпеченні;
- 5) трансформація неорганізованих заощаджень населення в організовані зміцнює фінансовий базис країни;
- 6) трансформація організованих заощаджень в інвестиційний капітал створює передумови для економічного розвитку.

Таким чином, фінансова діяльність підприємств обумовлює переміщення фінансових ресурсів як всередині країни, так і за її межами, оскільки саме базові параметри фінансових потоків (обсяги, швидкість, регулярність, напрями руху та джерела формування) обумовлюють достатність фінансових ресурсів для

фінансування потреб суб'єктів господарювання, збільшення податкової бази, а у подальшому – зростання рівня фінансового забезпечення розвитку держави за рахунок збільшення обсягів податкових надходжень не інфляційного характеру. Якби держава була закритою системою, то регулювання фінансової діяльності було б набагато простішим, однак на практиці будь-яка держава не може успішно розвиватися, будучи цілком ізольованою. Відкритість економіки держави має як позитивні, так і негативні наслідки. Негативні наслідки полягають, передусім, в ускладненні регулювання і синхронізації фінансових потоків, що може стати своєрідним катализатором фінансової нестабільності і, навіть, кризи, про що свідчить природа криз кінця XX – початку XXI ст.

Фінансові кризи є однією з перешкод на шляху досягнення стабільного і швидкого зростання економіки, що обумовлює необхідність їх дослідження навіть після того, як пройшов певний час. Важливість розгляду цього питання обумовлена також тим, що в міру розширення фінансових ринків і поглиблення інтеграції збитки для світової економіки стають усе більш відчутними [1, с. 6]. Незважаючи на значний досвід у дослідженні фінансових проблем, краще зрозуміти причини фінансової кризи і роль у ній фінансової діяльності, можна визначивши фактори фінансової кризи (рис. 1).

Рис. 1. Причини виникнення кризових явищ в економіці

Джерело: розроблено автором

У глобальній структурі фінансових потоків відслідковується ряд істотних зрушень, які передували світовій кризі і темп яких буде зростати у короткотерміновій і середньотерміновій перспективі посткризового розвитку. У першу чергу це позначиться на динаміці прямих іноземних інвестицій і, відповідно, змінить пріоритети фінансової діяльності підприємств. Зростання доступу до прямих іноземних інвестицій допускає певну лібералізацію податкового регулювання фінансової діяльності підприємств, однак при цьому податкове регулювання повинне забезпечувати паритет між вартістю залучення коштів підприємствами у процесі здійснення інвестиційної та фінансової діяльності.

Як зауважують фахівці, по-перше, очікується зростання питомої ваги країн, що розвиваються, та транзитивних економік не тільки як об'єктів розміщення, а й як джерел глобальних прямих іноземних інвестицій. По-друге, продовжиться подальше падіння прямих іноземних інвестицій в обробку промисловість у порівнянні з інвестиціями у сферу послуг і сектори видобувної промисловості та сільського господарства. По-третє, прямі іноземні інвестиції визначатимуться подальшою інтернаціоналізацією виробництва, оскільки криза не змогла блокувати цих об'єктивних процесів [6, с. 53].

Не зважаючи на посилення глобалізаційних процесів, основні фінансові потоки, як і раніше, циркулюють між економічно розвиненими країнами. Як зауважує С. Шмуклер, найбільшим здобутком фінансової глобалізації треба вважати розвиток національних фінансових систем країн, що розвиваються, та країн з перехідною економікою. По-перше, фінансова глобалізація створює умови для залучення значних обсягів міжнародних капіталів та підвищення якості позикового капіталу у межах національної економіки. По-друге, – дає поштовх становленню адекватної фінансової інфраструктури, зменшуючи таким чином гостроту проблем асиметричності інформації [8].

Світовий досвід свідчить, що збільшення присутності іноземного капіталу на ринках, що розвиваються, також є фактором розвитку нестабільності, оскільки найбільші економічні потрясіння протягом останніх десяти років пережили ті країни, які найбільше відкрили свої ринки для портфельних іноземних інвесторів.

Із поширення фінансової глобалізації відбувається активізація процесів експорту національного капіталу, що для країн, які розвиваються (у тому числі і для України) переросло у відтік капіталу. Це можна вважати закономірним процесом, оскільки, за умов відсутності перешкод, національний капітал має реальну можливість знизити макроекономічні ризики, перегіаючи за кордон (у т.ч. в офшорні зони). Найбільше від цього явища страждають країни з несприятливим інвестиційним кліматом та складними механізмами інвестування в економіку. Відтік капіталу є негативним процесом, оскільки він не тільки позбавляє країну джерел фінансування, але і підриває фінансову стабільність. У цьому контексті податкове регулювання фінансової та інвестиційної діяльності в середині країни має бути направлене на зменшення ризиків втрати капіталу, що сприятиме концентрації капіталів не у банківському секторі, а у промисловому.

Якщо локальна фінансова нестабільність переорієнтує фінансові потоки на закордонні ринки, то глобальна фінансова нестабільність істотно підвищує вартість фінансування на світових ринках, змінює структуру та ефективність фінансування за рахунок запозичень. У такій ситуації приватний капітал до країн, що мають низький рівень економічного розвитку, надходить у незначній кількості або перестає надходити взагалі. Зважаючи на те, що бідні країни є переважно реципієнтами зовнішніх запозичень, скорочення приватних фінансових потоків сприяє збільшенню їх заборгованості та є фактором уповільненої дії, який провокує нові сплески глобальної економічної нестабільності.

Великі за обсягом вхідні фінансові потоки країн, які формуються за рахунок іноземних капіталів, можуть виявитися небезпечними для національних економік, особливо в умовах неадекватного банківського нагляду, коли непропорційно зростають обсяги споживчого кредитування, а структура кредитних портфельів більшості банків є ризикованою внаслідок високої частки субстандартних кредитів. По суті розгортання глобалізаційних процесів створює парадокс, коли зникнення кордонів для переливання капіталу спочатку сприяє збільшенню вхідних фінансових потоків країни, а потім навпаки – збільшуються вихідні фінансові потоки, що негативно позначається на економічному розвитку країни. У цьому контексті податкове регулювання фінансової діяльності підприємств має бути направлене на блокування відтоку капіталу з країни. Використовуючи переваги податкової конкуренції необхідно забезпечити усунення бар'єрів на вході капіталу до країни та створення бар'єрів для його виходу. При чому такі бар'єри мають бути подвійні – спочатку на рівні підприємства, потім на рівні країни.

Ступінь розвитку глобалізаційних процесів має безпосередній вплив на формування тінювих (нелегальних) фінансових потоків, внаслідок зростання обсягів тінювого сектору економіки. У найбільш широкому розумінні тінювою економікою можна визначити як сферу, у якій економічна діяльність здійснюється поза рамками правового поля, тобто з ігноруванням формальних правил. А. Олейник в рамках нелегальної економіки виділяє неофіційну (легальні види економічної діяльності, в рамках яких має місце відсутність фіксації з метою мінімізації витрат на виробництво товарів і послуг); фіктивну (економіку приписок, спекулятивних угод, хабарництва та різновидів шахрайства, пов'язаних з отриманням і передачею грошей); кримінальну (економічна діяльність, пов'язана з прямим порушенням закону і порушенням легальних прав власності) [2, с. 161]. Як свідчить практика, фінансова діяльність підприємствами в Україні здійснюється на межі тінювої та офіційної економіки, у так званій сірій зоні, що негативно позначається на динаміці економічного розвитку. У цьому контексті податкове регулювання фінансової діяльності підприємств має бути направлене на мінімізацію ризиків перерозподілу фінансових ресурсів на користь тінювого сектору економіки. У цій частині

необхідно вирівняти податкове навантаження між фінансовим і нефінансовим сектором економіки, спрямувати податкові важелі на мінімізацію ризиків нелегальних фінансових операцій з використанням цінних паперів тощо.

Аналізуючи останні зміни, які відбулися у сфері податкового регулювання діяльності підприємств [4] слід відмітити ряд позитивних змін, які стосуються сфери податкового регулювання фінансової діяльності. Одним з таких позитивних зрушень є скасування спеціального податку на відчуження цінних паперів, запровадження якого було здійснено з метою збільшення обсягів біржової торгівлі. Адміністрування податку показало його низьку як фінансову, так і регуляторну ефективність.

Значні зміни відбулися у частині оподаткування прибутків банків та страхових компаній. Зокрема, у сфері банківської діяльності визначення об'єкту оподаткування податком на прибуток здійснюється на правилах Міжнародних стандартів фінансової звітності. З однієї сторони це є позитивний фактор, однак з іншої – в умовах кризи через механізм створення забезпечень банківські установи отримали легальну можливість мінімізувати податок на прибуток або і взагалі показувати збитки.

Оподаткування діяльності страхових компаній було ускладнене, однак воно направлене на мінімізацію залучення страхових компаній до участі у схемах ухилення від сплати податків, що було набагато легше здійснити за режиму оподаткування страхових компаній, який діяв до 01.01.2015 р.

Норми, які стосуються оподаткування фінансової діяльності підприємств не фінансового сектору, відбулися у частині визначення об'єкту оподаткування податком на прибуток. Зокрема, це прослідковується через перелік коригувань, які застосовуються для фінансових операцій. Однак такі коригування мають фінансовий характер, а не регулюючий і не сприяють досягненню тих цілей податкового регулювання фінансової діяльності, які були окреслені вище.

Висновки. Таким чином, податкове регулювання фінансової діяльності підприємств є необхідним з точки зору забезпечення ефективного використання фінансових ресурсів, зменшення диспропорцій у їх перерозподілі між фінансовим та реальним сектором економіки. Також податкове регулювання фінансової діяльності підприємств має бути направлене на мінімізацію ризиків перерозподілу фінансових ресурсів на користь неформального сектору економіки. Реформи у сфері податкового регулювання, які відбулися протягом останнього року, частково спрацювали на досягнення цієї мети, хоча і мали переважно фінансовий характер. Подальші напрями реформування податкового регулювання фінансової діяльності підприємств мають бути направлені на активізацію фінансової діяльності, яка орієнтує фінансові потоки із фінансового у реальний сектор економіки.

Список використаних джерел.

1. Луцишин З. Аргентина: причини та наслідки найбільшого в історії світової валютно-фінансової системи дефолту / З. Луцишин // Вісник НБУ. – 2002. – №4. – С. 5–11.
2. Олейник А. Институциональная экономика : учеб. пособие / А. Олейник. – М.: ИНФРА – М, 2000. – 416 с.
3. Податкова політика: теорія, методологія, інструментарій : навч. посібник / Під ред. д-ра екон. наук, проф. Ю.Б. Іванова, д-ра екон. наук, проф. І.А. Майбурова. – Х.: ВД «ИНЖЕК», 2010. – 492 с.
4. Податковий кодекс України. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>.
5. Регулятивний потенціал податкової системи України: монографія / Ю.Б. Іванов [та ін.]; [Харк. нац. екон. ун-т]. – Х.: Вид. ХНЕУ, 2009. – 335 с.
6. Юрченко В. Сучасні тенденції глобального інвестування / В. Юрченко // Ринок цінних паперів України. – 2010. – №7. – С. 53–57.
7. Douglas M. Risk and Culture: An Essay on the Selection of Technological and Environmental Dangers [Text] / M. Douglas, A. Wildavsky. – Berkeley: University of California Press, 1982. – 221 p.
8. Schmukler S. Financial Globalization: Gain and Pain for Developing countries [Електронний ресурс] / S. Schmukler. – Режим доступу : <http://worldbank.org/rcsearch/bios/schmukler>.

References.

1. Lutshyshyn Z. (2002). "Argentina: causes and consequences of the largest in the history of the world monetary financial system default". Vistnyk NBU, Vol. 4, pp. 5-11.
2. Oleinik A. (2000). Institutsinalnaya ekonomika [Institutional economics]. Infra-M, Moscow, Russia.
3. Ivanov Y.B. and Maiburov I.A. (2010). Podatkova polityka: teoriya, metodologiya, instrumentariu [Tax policy: theory, methodology, tools]. Injek, Kharkiv, Ukraine.
4. The Verkhovna Rada of Ukraine (2015). Tax code of Ukraine. Available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>. (Accessed 21 May 2015).
5. Ivanov Y.B. (2009). Regulatyvnyi potential podatkovoi systemy Ukrainy [The regulatory potential of tax system of Ukraine]. Injek, Kharkiv, Ukraine.
6. Yurchenko V. (2010). "Modern trends in global investing". Rynok tsinnyh paperiv Ukrainy. Vol. 7, pp. 53-57.
7. Douglas M. and Wildavsky A. (1982). Risk and Culture: An Essay on the Selection of Technological and Environmental Dangers. Berkeley: University of California Press, USA, 221 p.
8. Schmukler S (2004). Financial Globalization: Gain and Pain for Developing countries. Available at: <http://worldbank.org/rcsearch/bios/schmukler>. (Accessed 21 May 2015).

Стаття надійшла до редакції 13.06.2015 р.

ТОВ "ДКС Центр"